

LÓRINCZI KÁROLY

## A „Népek tavasza” hogyan vált zimankós téli nappá Apanagyfaluban és környékén?

**Abstract:** How did the “Spring of Nations” turn into a frosty winter day in Apanagyfalu (Nușeni) and its surroundings? While researching the Catholic diaspora in Bistrița-Năsăud, especially in the region of Nușeni, I came across the decaying documentation of the Revolution of 1848. As far as I know, these documents were not yet published.

During my research, I faced the phenomenon that in Transylvania the same historical event may be very differently approached and interpreted by a Hungarian historian and a Romanian historian. The historians’ judgement can be easily clouded by their nationality. For example, when one nation’s historian writes about the war of foreign nations, the other speaks of a glorious victory. Therefore, I came to believe that one cannot research Transylvania’s past – may they be Hungarian or Romanian – without a proper mental-healthy view. By this I mean that in our region a researcher can hardly have an objective point of view, if they can process and mourn the losses and tragedies due to the tension of the cohabitation. The researcher must also know that the narratives about the past often serve the current political power.

This thesis is particularly right when analyzing the events of the Revolution of 1848. This revolution, which was started in the name of human freedom, led to the confrontation of Hungarian and Romanian people. The former parish priest, Endre Bakk professionally and faithfully narrated these events a few decades later.

The escalated idea of freedom ended up in looting and murder. In August 1848, Urban called the inhabitants of the county to Năsăud, and admonished them to be faithful to the emperor. Then, the secret correspondence, easing started to arrest the landlords. The peasantry did not hesitate. The mob gathered from Romanians, Saxons and Hungarians first attacked them in Szentjakab. They moved on to Nușeni, a mob led by the Romanian priest. Then, they continued the attacks in Oroszfalu.

They robbed the landlords’ courtyard houses, looted their possessions.

Whoever could not escape, was beaten and tortured. A landlord and his daughter in Kétely was brutally murdered. The mob was punished, the leaders were incarcerated in Gherla.

**Keywords:** Catholic, Apanagyfalu, Revolution, Transylvania, 1848.

A katolikusok szórványosodását kutatva Beszterce-Naszód megyében és különösképpen Apanagyfalu község régiójában, rátaláltam a pusztulófélben lévő iratok között az 1848-as események dokumentálására. Tudomásom szerint ennek a régióknak az 1848-as eseményeit nem publikálták.

Ismételten emlékezetünkbe idézzük, gyerekeinknek megtanítjuk, hogy a történelem az emberiség tanítómestere, de úgy tűnik, hogy ez a nagyon fontos bölcsesség csak írott és mondott formában marad, és nem válik a társadalmi életünkben alkotó, motiváló igévé.

Kutatásaim során szembetaláltam magam azzal a jelenséggel, hogy Erdélyben ugyanazt a történelmi eseményt másképpen közelíti meg és értelmezi a magyar történész, mint a román történész. A történészi megítélésben meghatározó szerepet játszik a nemzeti hovatartozás. Amikor például az egyik nemzet történésze az idegen népek háborújáról szól, a másik dicsőséges győzelemről beszél.<sup>1</sup> Ezért bennem az a meggyőződés alakult ki, hogy aligha lehet Erdély régmúltját kutatni – lett legyen magyar vagy román történész –, ha az illető nem rendelkezik mentálhigiénés szemlélettel. Ezen azt értem, hogy régióknban a kutatóknak aligha lehet tárgyilagos szemlélete, ha a népek együttéléséből adódó feszültségekre, veszteségekre, tragédiákra úgy tud rácsodálkoz-

---

<sup>1</sup> A történelem és nemzet kérdéséről lásd bővebben Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem. Tanulmányok*. Gondolat K. Bp. 1974. 669.; PACH Zsigmond Pál: *Történelem és nemzettudat. Cikkék, előadások*. Kossuth K. Bp. 1987. 173. SZÁRAZ György: *Történelem jelenidőben*. Magvető K. Bp. 1987. 873.; ESZENYI Miklós: *A történettudományi szakirodalmi kutatás módszerei*, Rónai Művelődési Központ, Miskolc 2000. 17.

ni, hogy képes feldolgozni népe veszteségét, el tudja siratni ott belül, lelke mélyén. Nem utolsó sorban a kutatónak azt is tudnia kell, hogy nemegyszer a régmúlt idők eseményeinek ismertetését a mindenkori hatalom szolgálatának alárendelik.

Megállapításunk különösen megállja a helyét az 1848-as forradalom/polgárháború történéseinek elemzésekor. Az emberi szabadság nevében indított forradalom Beszterce-Naszód megyében a magyar és a román nép összeütközését eredményezte. Minderről néhány évtized múlva az egykori apanagyfalusi plébános, Bakk Endre szakszerűen és hűségesen tudósított a korabeli újságokban, ma mégis fontosnak és tanulságosnak tartom a történeteket felidézni.

Bakk Endre apanagyfalusi római katolikus plébános ekképpen összegez: „A szomorú és gyászos 1848–49-ki események és történelmi napok apanagyfalut s környékét se kerülték ki. Csaták és véres harcok ugyan nem történtek, de egyes rablások gyilkolások és barbár tettek nem hiányoztak.”<sup>2</sup>

A szabadságharc magasztos eszméje Apanagyfaluban is dúlásokba és fosztogatásokba, sőt gyilkosságokba torkolt, habár az

---

<sup>2</sup> BAKK Endre: *Domus Historia Apanagyfaluiensis* 1870. 5.

itteni események nem közelítik meg Zalatna,<sup>3</sup> Abrudbánya<sup>4</sup> és egyéb szórványban élő települések tragédiáját.

1848 augusztus hónapban, az aratás után Urban, Naszódra<sup>5</sup> szólította Apanagyfalu és a környékbeli falvak lakóit.

---

<sup>3</sup> THIM József: A zalatnai mészárlásról egy ismeretlen szemtanú jelentése a magyar kormányhoz. Hazánk. Történelmi közlöny. V. k. Bp., 1886. 390–391; BÁNYAY Árpád: Adalék Zalatna feldúlásához. Hazánk. Történelmi közlöny. IV. k. Bp., 1885.; SÜLI Attila: Egy litográfia és háttere. Zalatna, 1848. október 23–24.; Acta Musei Militaris in Hungaria. A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője 9. Szerkesztette Hausner Gábor. Budapest, 2007.; KEMÉNY Gábor: Nagy-Enyednek és vidékének veszedelme 1848–49-ben. Pest, 1863.;

MARJALAKI KISS István: Zalatna és Abrudbánya pusztulása. Bölöni Mikó Samu szemtanú egykorú kéziratából leírta és előszóval ellátta Marjalaki Kiss István. Budapest., é. n.;

<sup>4</sup> HERMANN Róbert: Az abrudbányai tragédia 1849. Hatvani Imre szabadcsapatvezér és a magyar-román megbékélés meghiúsulása. Budapest, 1999.

<sup>5</sup> Az ellenforradalmi tervek megvalósításában már augusztus derekán részt vállaló Karl Urban naszódi alezredes, alighogy hazatért Bécsből, tág teret nyitott a katonaparaszti messianizmus érvényesülésének. A magyar törvényhatóságoknak is tudtára adta, hogy felsőbb utasításra cselekszik, amikor védelmet ígért a magyar honvédségi összeírást megtagadó községeknek, és a parasztlázadás szelétől megérintett birtokosoknak. Százával eskesse fel a „karavánokban” Naszódra sereglő parasztokat, illetve a falvak küldötteit. Rendkívül erősen érvényesült a falu világát összefogó szolidaritás. Papok, klerikusok, jogtanulók biztatására is a falvak egész „közönségük” nevében és költségére menesztették küldötteiket Urbanhoz a pazsuráért (románul pajura = sas): a kétféjű sasos pecséttel ellátott bizonyítványért, mely a naszódi határőrtilsztek aláírásával német nyelven tanúsította, hogy az illető község Ferdinánd császár iránti hűségében szükség esetén fiatalságát rendelkezésre bocsátja. A Naszódra özönlők több helyről magukkal hurcolták a helyi földbirtokosokat, református papokat és megyei tisztviselőket. Szeptember végén már 527 falu tette le a hűségesküt, így aztán községenként 20 vadászpuskával számolva – Urban becslése szerint – csak lőfegyverrel 10 ezernél is többen álltak készen. Vö. KÖPECZI Béla: *Erdély története*, III. Akadémiai kiadó, Budapest, 1988, 1393–1394

„Ott intetett mindenki, hogy legyen hív a császárhoz, hogy ne tartson senki azokkal, akik a néptől el akarják venni azt, amit a császár adott, meghagyatott mindenkinek, hogy szükség esetén legyen készen s miután megesküdtetett a hívsvégre, a nép hazabocsátatott.

A jó Isten megmondhatója, hogy akkor még Naszódon mik folytak és sok tekintetben még nyíltan is!<sup>6</sup>

Naszódról hazatérve, a falvak lakói nyugodtak maradtak egészen októberig, amikor elkezdődött az ármánykodás. Bakk Endre plébános tudósításai szerint Naszódról titkos levelezések folytak, melynek következtében a lakosságot izgatták, lázították.

A szervezkedések következményeként egyes falvakban titkon tribunok<sup>7</sup> is neveztek ki, s ugyanakkor a titkos levelezések arra bujtogatták a népet, hogy a földesurakat mindenütt tartóztassák le.<sup>8</sup>

---

<sup>6</sup> BAKK Endre: *Domus Historia Apanagyfaluiensis* 1870. 6.

<sup>7</sup> A katonai tábor (láger) vezetője a tribün volt, aki általában prefektusi tisztséget is betöltött, így Axente Sever: Balázsfalván és Boroskrakkót ellenőrizte, Avram Iancu: Topánfalvát és Abrudbányát, Simion Balint: Tordát és Jára környékét.

<sup>8</sup> Erdélyben a társadalmi szerkezet részben lefedte az etnikai struktúrát. A nagyon nagy számú földművesek nagy része román nemzetiségű volt, a nemesség többsége pedig magyar. Az erdélyi román nemzetiség 1848. május 15–17-i balázsfalvi gyűlésen radikális jobbágyfelszabadítást követelt. Ugyanakkor kifejezte az igényt, hogy a románokat – a magyarok, székelyek és szászok mellett – ismerjék el negyedik nemzetnek.

A május 29. és július 18. között ülésező erdélyi országgyűlés arra hivatkozva, hogy az unió megszületésével eltűnnek a feudális értelemben vett nemzetek és Erdély népei egyaránt részesülnek a polgári szabadságjogok áldásaiban, elutasította a követelést.

Ezek következtében az erdélyi románok körében egyre inkább a magyar-ellenes irányzat kerekedjen felül. Az erdélyi román parasztság elégedetlen volt a jobbágyfelszabadítás módjával. Mivel azonban a mozgalmait letörő katonaság nagyobb részét magyar volt, a hatalom és a nép közötti összecsapás egyben nemzetiségi konfliktusként is jelentkezett.

A fellázított román, szász és magyar jobbágyság nem is késett ezt megtenni. A környékben az első tettelegesség Szentjakabon kezdődött el, október végére eső vasárnap a nép fegyveresen gyülekezett. A nap már lemenőben volt, amikor az összesereglett és felfegyverkezett tömeg kezdte elfogni a magyarokat. Este 11 óra körül gróf Kendeffy Lajost is elfogták és bezárták az iskola-épületbe, ahol már több magyart is zárva tartottak. A grófnénak sikerült elmenekülni a kerten keresztül a legközelebbi erdőbe, és onnan Lekencére. Lekencén a lovasság kapitányának tudtára adta a Jakabon zajló eseményeket. A kapitány lovasságával nyomban Jakabra ment és kiszabadította Kendeffyt és az iskolába bezárt többi magyart, ám miután a lovasság távozott Jakabról, a nép ismét szervezkedett, fegyverkezett és rabolni kezdett.

A következő nap, hétfőn, a hír Apanagyfaluba is elért, s ezért a nép itt is szervezkedett, megtámadta az udvarházakat. A helyi földesurak értesülve az eseményekről, elmenekültek.

---

Erdélyben a többnyire önjelölt népvézerek és császári tiszték által vezetett román népfelkelők dúlták végig azokat a területeket, amelyeken a magyarság szórványban vagy kisebbségben élt.

A szeptember 16. és 28. között összeülő második balázsfalvi román gyűlés elhatározta a román lakosság felfegyverzését és mozgósítását. Megkezdődött az erdélyi román parasztság és határőrség fegyveres lázadása. Október 16-án Puchner Antal altábornagy, erdélyi főhadparancsnok kihirdette az ostromállapotot Erdély területén. Ez a rendelet elvileg véget vethetett volna a román felkelésnek, ám Puchner meglehetősen egyoldalúan értelmezte a döntést: mindenütt lefegyvereztette a magyar nemzetőrséget, de nem korlátozta a románok működését. A felkelők azonban nem elégedtek meg ezzel, hanem szabályos írtóhadjáratba kezdtek. Puchner mentségére szól, hogy miután nem volt elegendő reguláris ereje, kezdetben a román felkelők felhasználásával akarta megfélemlíteni a magyarokat. Ám a románok katonai akcióikban már túlmentek a cél által még „igazolható” kíméletlenségen. Vö. HERMANN Róbert: *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*, Videopont Kiadó, 1996.

Egy Hutsch Aleii román férfi értesítette Bogdán Lukács nemest, hogy jön a veszély. Hutsch a hátán nyilat cipelve ment a falu főúrához, hogy ezzel magáról a gyanút elterelje. „Uram! menj... vagy gyere hozzám, mert veszély van. Kendeffyt Szent Jakabon elfogták és Kerlézsen Gróf Bethlen Lajost több másokat is a környékben elfogtak, akik urak s kínozzák... Jön az oláh tábor.”<sup>9</sup>

A plébános azt is lejegyezte, hogy voltak olyan emberek, akik a hírvivőt kémnek tartották, de tény, hogy Bogdán Lukács és társai Hutschnak köszönhették, hogy megmenekültek.

Bogdán Lukács nyomban a veszély hírére tovább adta M. Katona Elek szolgabírónak, és gróf Mikes Benedek udvarának és a faluban lakó összes udvartisztnek. A földbirtokosok egy fél órán belül elmenekültek Apanagyfaluból Désre. A dési lakosok kinevették a menekülő urakat, ám a következő napon (kedden) Désre is beözönlött a környékbeli falvak román lakossága.<sup>10</sup>

Hétfőn délután a szomszéd falvakból, különösen Fellakról a fellaki út felől a románok megrohmozták Apanagyfalut. Fővezérük a fellaki román pap volt, de az ostromló csapathoz a magyar jobbágyok egy része is csatlakozott, akik elkezdték rabolni, fosztogatni az udvarházakat: Bethlen János házat, báró Bornemisza Ignácné Florán, Katona Elek, gr. Mikes Benedek, gr. Kendeffy Lajos, Nagy Ferenc és Kemény György udvarait.

A tudósítás szerint a fosztogatás addig tartott, amíg valamit találhattak az udvarházakban; a pincékből a bort vedelték, s amit nem voltak képesek meginni, a földre öntötték, s egymás között kezdték az udvarokat felosztani, de megegyezni nem tudtak. Apanagyfaluból Felső Oroszfaluba mentek. Itt elfogták Kovács László és Petrás N. gazdatiszteket, akiket Apanagyfaluba hurcol-

<sup>9</sup> BAKK Endre: *Domus Historia Apanagyfaluiensis* 1870. 6.

<sup>10</sup> BAKK Endre: *Domus Historia Apanagyfaluiensis* 1870. 6.

tak a Moldován Tudor féle házba. Itt egy Gondosan Ioan annyira fel volt bőszerűlve, hogy Kovács Lászlót fejszefokkal ütlegelte.

Bogdán Lukács testvére, Bogdán Jakab nem szerzett tudomást az apanagyfalusi eseményekről, s jött testvérét meglátogatni. A föllázadt tömeg elfogta, és egy nagyon felbőszült Porumban Anton nyakon ragadva, fejjel lefele a tornácról lelökte a lándzsás tömeg közé, akik lándzsájukkal bökdösve kísérték a többi raboskodó közé.

A Bornemisza udvarban elfogták Szócs Ferenc tisztviselőt, akit az ortodox pap a tömeggel egyetértve erőszakkal vallásukra megkeresztelt. A kényszerkeresztelésben az Iftimi nevet kapta, és a keresztségért a keresztelő pap 100 Ft stólapénzt követelt. Hasonló sorsra jutott Kovács László is, aki a keresztségben a Vasi nevet kapta.

A felső oroszfalvi, alsó oroszfalvi és a málomi lakosság nem vett részt semmi rablásban, hanem amennyiben tehették, az urakat és birtokaikat védelmezték.

Az apanagyfalusi lázadók fővezérei a következők voltak: az ortodox pap, Moldován Ioan, a pap testvére, Moldován Danilai tribun, Rusan Ioan kapitány, Porumbai Anton lázító és titkos iratokat hordozó. Porumbai volt az, aki halálbüntetés kilátásba helyezése mellett megtiltotta a magyar beszédet a faluban: „Aki magyarul beszél, akár román, akár magyar, legyen az vége annak.”<sup>11</sup>

A foglyokat, mintegy 20-30 személyt, rabláncra verve Tekébe kísérték, másnap azonban a határőrség kapitánya szabadon bocsátotta őket, „salvus conductust” kaptak.<sup>12</sup> Tekéből visszafelé tartva a kísérő román és magyar csapatok Vereseyháza felé vették útjukat. Itt kirabolták az éltes korú Wass Sámuelet, és töb-

<sup>11</sup> BAKK Endre: *Domus Historia Apanagyfaluiensis* 1870. 7.

<sup>12</sup> BAKK Endre: *Domus Historia Apanagyfaluiensis* 1870. 7.

bek között mintegy két és fél kupa ezüstöt zsákmányoltak. Wass Samu Urbánnak jelentette a történeteket, aki parancsot adott, hogy a rablókat kísérlék hozzá és az elloptott tárgyakat kutassák fel. A kiküldött katonák az apanagyfalusiakat a pásztor házhoz rendelték. Mivel a berendelt apanagyfalusiak nem voltak informálva az eseményekről, lándzsásan felfegyverkezve jelentek meg az udvarban. Itt a kiküldött katonák körülvették őket, és az erőfölényben lévő kiküldött seregnek a tömeg magát megadta.

A vezetőket elfogták és Tekére kísérték. Urbán az elfogott vezetőket azzal büntette, hogy arccal lefele a földre fektette és 24 órán keresztül mozdulatlanul kellett maradniuk, majd szabadon bocsátották őket.

Székely Gyuri Jánost, a Kis Anna férjét azonban rabláncra verve Désre vitték, ugyanis ő volt az, aki az ezüstöt ellopta. Désen három hétig raboskodott, majd innen szabadulva a Mihales féle sereg zászlósa lett. Ez a sereg kétszer is megfordult Apanagyfaluban marhákat és bort kobozva el az uradalmaktól.

Decemberben Mihales határőrhadnagy Désről utolsó alkalommal Váralján keresztül az apanagyfalusi erdőn át seregével ismét megfordult Apanagyfaluban. Gr. Bethlen Sándor rétjén, a Malavoly alatt az erdő szélénél tábort ütött, innen, kevés rablás után három nap múlva a lekencei rétre vonult. Ezek után Apanagyfaluban semmi nevezetesebb esemény nem történt.

Karácsony szombatján a magyarok elfoglalták Dést. Az ágyúzás olyan hangos volt, hogy az Nagyfaluba is hallatszott. Dés visszafoglalása után a megkárosított földesurak kérték az udvarházaik kifosztóinak megbüntetését. Így kerültek a dési börtönbe a főbb vezetők: a román pap Felecan Anton, Bolos Vasi falusi bíró, Rusan Andre, Bolosan Ion, Moldován Ion.

A román pap a nemes urak közbenjárására három hónap után kiszabadult. A többi fogvatartott egészen az oroszok bejöveteléig

a börtönben raboskodott. Közülük többen is meghaltak a börtönben: Bondoran Ioan, Bolos Vasi, Kerekes G., Moldovan Ion.

A Wass Samut kirabló haramiákat is, mintegy 30 embert (Székely Gyuri János, Kerekes Gyuri, Kövér Lajos, Rusan Ion, Rusan Vasile, Blei Macabei, Circui Constantin, Pop Vasile, Coste András stb.) elfogták. Fogva tartásuk kezdetén ötven vesszőt mértek rájuk, két hétig raboskodtak, utána hazaengedték őket, kivéve Székely Gyuri Jánost, akit a szamosújvári börtönbe zárták, ahol meg is halt. Ezzel megszűnt a rablás és lázongás Apanagyfaluban. Az Apanagyfaluban okozott károkat mintegy 45.000 forintra becsülték, és minden a rablásokat elkövető családok kárpótlásul 40–80 forintot kellett fizetniük.

A rablások és garázdaságok Málom völgyétől egészen Katona helyiségig folytak. A földbirtokosok Désre, Marosvásárhelyre és Kolozsvárra menekültek. Levélben szólították fel a székelyeket, hogy jöjjenek és tisztítsák meg ezt a vidéket a rabló garázdálkodóktól. A székely csapatok a marosvásárhelyi, szászrégeni és más csaták miatt nem jöhettek el, így az udvarházakat kifosztották, kirabolták, és voltak esetek, ahol az udvarházakat és a hozzá tartozó épületeket fel is gyújtották.<sup>13</sup>

Bakk Endre apanagyfalusi plébános feljegyzett egy tragikus történetet. Kételyben M. Ajtay Andrásnak volt egy udvarháza és birtoka. Első alkalommal elmenekült, de betegségére való tekintettel már másodszor a maradás mellett döntött, papot kért. Katolikus pap legközelebb csak Váralján volt, Ft. Koncz László. Amint tudomásul vette Ajtay kérését, nyomban útnak indult. A hozzá vezető utat gyalog tette meg, s több helyen a fellázadt román parasztok föltartoztatták. A plébános valahányszor a keresztet és szentséget felmutatva szabadította ki magát a dühöngő

<sup>13</sup> BAKK Endre: *Domus Historia Apanagyfaluiensis* 1870. 8.

tömegeből. Koncz László miután szentségekkel ellátta és vigasztalta Ajtay András földesurat, visszatért plébániájára.

1848. november 14-én a kételyi és újfalusi parasztok fellázadtak földesuraik ellen. A dühöngő tömeg este 10 óra körül Ajtay András házához vonultak. A támadók a beteg apa szeme láttára megerőszakolták leányát, a 21 éves Ajtay Juditot, akit a ház déli részén, az ajtó sarkánál egy lándzsával keresztüldöfve megöltek. Ezt követően a 60 éves beteg embert, Ajtay Andrást a nyugatra eső szobában megkínózták és megölték. A holttesteket a házból kihurcolták, a csűr és az ól közti krumpligödörbe dobták, alul a meggyilkolt lány holttestét, felül pedig az apa tetemét, és elföldelték.

Miután december 25-én a magyarok Dést elfoglalták, M. Fráter Farkas, aki közeli rokona volt Ajtaynak, jelentést tett a hatóságoknál a történekről. A hatóság Fráter Farkas mellé lovas katonákat rendelt, akik a tetteseket elfogták és törvényszék elé állították. A 11 tettest nehéz rabságra ítélve a szamosújvári börtönbe zárták, s majd még két bűnrészessel együtt 1845 áprilisában kivégezték.

Az Ajtayak holttestét a krumpligödörből kivették és 1849. január 28-án eltemették. Ft Koncz László plébános temette el a görögkatolikus temetőbe, a családi kriptába.<sup>14</sup>

A sírköve a következő írást vészték:

„Vándor, megállj... s elmélkedj e sírnál,  
Ejts könnyeket itt nyugvók porainál...  
E szomorú, néma sír mélyébe,  
Édes rokoni kezeiktől téve,  
Ajtay András szép Juditjával,  
Az ő ártatlan, szűz lányával,

<sup>14</sup> Többször kerestem a sírhelyet, de ma már nem található, és tanú sincs, aki tudná a síroknak a helyét.

Alusza az Űrban örök álmát,  
S várja ítélet fizető napját.  
Hogy méltó jutalmukat elvegyék,  
Azon gazfajzatok – kik azt tették:  
Hogy védtelen szüzet nem kímélték,  
Atyjával kegyetlenül megölték. 1848 November 14.”<sup>15</sup>

1849 évben említésre méltó nem történt – írja Bakk Endre plébános –, csak az oroszok bejövetele. 1849. szeptember 11. és 22. között kisebb mértékű kolerajárvány követelt kevés áldozatot, amit a bálványosváraljai halottak anyakönyve is igazol.<sup>16</sup>

---

<sup>15</sup> BAKK Endre: *Domus Historia Apanagyfaluiensis* 1870. 9–10.

<sup>16</sup> BAKK Endre: *Domus Historia Apanagyfaluiensis* 1870. 10.